

e-ISSN: 2148-0494

derglabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi), Güz 2019, Cilt:7, Sayı:14, 7:549-566

Gönderim Tarihi: 06.07.2019

Kabul Tarihi: 25.11.2019

Araştırma Makalesi

Doi: <https://doi.org/10.33931/abuifd.587962>

AHMED BERÂNİK'İN EN-NAHVU'L-MENHECÎ ADLI ESERİ BAĞLAMINDA NAHİV ÖĞRETİMİNİN KOLAYLAŞTIRILMASINA YÖNELİK GÖRÜŞLERİ

Ahmet ŞEN*

Öz

Mısırlı Muhammed Ahmed Berânîk nahvin kolaylaştırılmasına yönelik fikir yürütüp *en-Nahvu'l-Menhecî* isimli eseriyle bunu pratiğe döken önemli bir dilcidir. Berânîk eserinde nahiv tahsil edecek kimseyi iki gruba ayırmış: ihtisas alanı nahiv olanlar ve sadece dilini kullanırken bir takım hatalardan sakınmak için öğrenenler. Berânîk, nahvin kurallarının ortaya konduğu dönemi de referans alarak kuralların aslında bu ikinci grup için ihdas edildiğini ifade eder. O yüzden Berânîk, nahvi tahsil edecek bu grup için kuralların basitleştirilmesi gerektiğini savunur. Bunu yaparken klasik nahiv kurallarının tamamen ortadan kaldırılmasını ve yeniden bir gramer oluşturulması iddiasında bulunmaz. Muhammed Ahmed Berânîk adı geçen eserinde, dili hatalı kullanmaktan kaçınmak gayesiyle öğrenenler için daha çok amiller nazariyesinin neden olduğu ihtilaflardan arınmış ve genel kurallar koyarak nahiv konuları işler ve daha kolay bir şekilde öğrencilerin bu ilmi öğrenmelerini sağlamaya çalışır. O, eserinde bu gayeyle bazı nahiv konularını ele alır.

Anahtar Kelimeler: Nahiv, Kolaylaştırma, İbrahim Mustafa, Muhammed Ahmed Berânîk, *en-Nahvu'l-Menhecî*.

AHMAD BERANIQ'S VIEWS ON FACILITATING THE TEACHING OF SYNTAX IN THE CONTEXT OF HIS WORK "AN-NAHW AL-MANHAJI"

Abstract

Ahmad Beraniq is an important linguist who formulated some ideas on facilitating the syntax and put these ideas into practice with his work called *en-Nahwu'l-Manhaji*. In his works, Beraniq divided those who learn syntax into two categories: Those who specialize in syntax and those who learn only to avoid some mistakes when using their language. Referring to the period when syntax rules were established, Beraniq states that the rules were actually created for the second category. Therefore, Beraniq argues that the rules need to be simplified for the learners in this second category. However, he does not suggest eliminating classical syntax rules completely and creating a new grammar. In his above mentioned work, Beraniq discusses syntax topics by establishing general rules free from conflicts caused by the theory of factors for those who learn syntax to avoid misusing the language and tries to help students to learn this science more easily.

Keywords: Syntax, Facilitation, Ibrahim Mustafa, Muhammad Ahmad Beraniq, *en-Nahwu'l-Manhaji*.

*

Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı, asen@erzincan.edu.tr

ORCID ID 0000-0003-4370-6962

Giriş

Her dil için bağlı olduğu toplum ve ırka olan aidiyetini kaybetmemesi ve üzerinde konuşulduğu toprak parçasının genişlemesi veya oraya yapılan göç vb. nedenlerden dolayı bozulmasının önüne geçilmesi yine yabancılar tarafından kolaylıkla öğrenilebilmesi gibi gayelerle kural ve kaideler konmuştur. Arap diline dair kuralların konulması süreci çeşitli saiklerle gelişmiş ve Arap dili kurallarını ele alan ilim dalına “nahiv” adı verilmiştir. Başlangıçta nahiv şemsiye kavramken sonraları gramer sarf ve nahiv olarak iki ayrı başlıkta incelenmiştir.

Hız. Peygamber ve Râşid halifeler devrinde dilde birtakım bozulmaların ortaya çıktığı çeşitli rivayetlerden anlaşılmaktadır¹. Hız. ‘Ali² (أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ) ayetindeki رَسُولُهُ kelimesi lâmin kesresiyle kendisine okunan bir bedevînin “Eğer Allah, Resulünden uzak ise, benim ondan uzak olmam daha evlâdır” şeklindeki sözüne karşı çıkmıştır³. Bu hadiseden sonra Hız. ‘Ali’nin Ebü’l-Esved ed-Düelî (ö. 69/688)’ye bu hataların önlenmesine yönelik birtakım kural ve kaidelerin vaz’ı için emir verdiği rivayetleri yer almaktadır⁴. Bu son rivayetle Hız. Peygamber devrinde ortaya çıkan bu durumun Hız. ‘Ali dönemiyle beraber artma eğilimine girdiği görülmüştür. Zira daha önceki dönemde sözlü müdahale dışında kalıcı bir çözüme yönelik adım atılma gereksinimi ortaya çıkmamıştır. Emevîler ve daha sonra Abbasîler döneminde fetihler sayesinde, Müslüman Arapların, farklı din, dil ve kültürlere mensup milletlerle karışması, yine bunlardan birçoklarının İslâm’a girip Kur’an okuma ve Arapça konuşma gayreti içinde olmaları sonucunda dilde bozulmalar (lahn) giderek yaygınlaşmaya başlamıştır⁵. Emevîler döneminde ortaya çıkan dildeki bozulmalara dair örneklerin bir kısmına Basra valisi Ziyâd b. Ebîhi (ö. 53/673) ile Ebu’l-Esved ed-Düelî arasında geçen bazı diyalogların muhtevasında rastlamaktayız. Rivayete göre Ziyâd, Ebu’l-Esved’e insanların hatalarını düzeltebilecekleri kılavuz mahiyetinde birtakım esaslar ortaya koymasını emretmiş ancak, Ebu’l-Esved buna yanaşmamıştır. Fakat Düelî, yukarıda Hız. ‘Ali ile ilgili rivayette geçen Tevbe suresi üçüncü ayetini yanlış okuyan birini işittiğinde bu işe koyulmaya karar vermiştir⁶. Yapılan bu faaliyet, Kur’an’ın yanlış okunmasını engellemeye yönelik olduğu gibi Arap gramerinin kurulmasına dönük ilk adımdır. Zira Arapçanın kullanımında ortaya çıkan hataları sadece Kur’an-ı Kerim’in okunmasıyla sınırlandıramayız. Zira Rivayete göre, bir gün, Ebu’l-Esved kızıyla birlikteyken kızı ta’accub kalıbıyla gökyüzünün güzelliğini ifade etmek gayesiyle: “ما أحسن السماء” der. Fakat kızın ağzından

1 Ebu’t-Tayyib el-Lugavî, *Merâtibu’n-nahviyyîn* (nşr. Muhammed Ebu’l-Fadl İbrâhîm), Kahire: Mektebetu’n-Nehda, 1955, s. 5-6.

2 et-Tevbe, 9/3.

3 İbn Cinnî, *el-Hasâis* (nşr. Muhammed ‘Ali Neccâr), Mısır: Dâru’l-Kutubi’l-Mısriyye, 1952, II, 8.

4 İbn Cinnî, *el-Hasâis*, II, 8.

5 Ali Bulut, “Sibeveyhî’nin el-Kitâb’ında Ele Aldığı Bazı Nahiv Konuları, İşleme Yöntemi ve Koyduğu Kurallar”, (doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003), s. 7.

6 Hasan b. Abdullah es-Sirâfî, *Ahbâru’n-nahviyyîn el-basriyyîn* (nşr. Muhammed ‘Abdu’l-Mun’im el-Hafâcî-Tâhâ Muhammed ez-Zeynî), Mısır: Mektebetu ve Matba’atu Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdih, 1955, s. 12.

ta'accub kalıbı yerine soru üslubuyla "Gökyüzünün en güzel şeyi nedir?" şeklinde bir cümle çıkmış ve buna Ebu'l-Esved, "التَّحْوَمُ" diyerek cevap vermiştir. Ardından kızı yanlış anlaşılmayı düzeltmek amacıyla "Gökyüzü ne kadar da güzel!" demek istediğini söylemiştir. Bunun üzerine Ebu'l-Esved, "ما احسن السماء" demesinin doğru olacağını ifade etmiştir⁷. Dilde görülen bozulmalar sadece avam tabakasına özgü değildi. Emevîlerin meşhur valisi ve fesahati ile tanınan Haccâc b. Yûsuf (ö. 95/714) ve Emevî halifesi 'Abdumelik b. Mervân (ö. 86/705)'ın lahn yaptıkları rivayet edilmiştir⁸. Arap nahiv tarihinde Nahvin kurucusu olarak, Hz. 'Ali, Ebu'l-Esved ed-Düelî, Nasr b. 'Âsım (ö. 90/708), Yahyâ b. Ya'mer el-Advânî (ö. 89/708), 'Abdurrahmân b. Hürmüz (ö. 117/735) ve daha sonraki dönemde yaşamış Basralı Abdullah b. Ebî İshak el-Hadramî (ö. 127/744)⁹ gibi isimler dile getirilir. Fakat bu isimler içerisinde çeşitli nedenlerle öne çıkan Ebu'l-Esved ed-Düelî'dir¹⁰.

Ebu'l-Esved ed-Düelî ile Basra'da başlayan nahiv kurallarının oluşum süreci yaklaşık bir yüzyıl sonra Kûfe şehrinde yaşayan dilcileri de harekete geçirmiştir. Devam eden süreçte bu iki şehir Basra ve Kûfe şeklinde iki nahiv ekolünün merkezi haline gelmiştir. Daha sonra Basra ve Kûfe ekollerine mensup dilcilerin yetiştirdiği talebeler Bağdat Nahiv ekolünü tesis etmişler, nahiv meseleleri ile ilgili ilmî tartışmalar çoğalmış ve bunun sonucunda ortaya konan eserlerin sayısı artmıştır.

Arap gramerinin temelleri, tedvin hareketiyle birlikte atılmaya başlamış, bu konuda eserler telif edilmiştir. Nahiv ilmi, bu çalışmaların büyük bir bölümünü oluşturmuştur. İlk çalışmalarla beraber âlimler tarafından yoğun ilgi gösterilen bu ilim dalı ile ilgili hacimli eserler telif edilmiş ve fakat bu eserler öğrenciler nezdinde nahvin öğrenilmesini zorlaştırmıştır. Bu yüzden nahvi kolaylaştırmak, genç nesillere öğretmek gibi saiklerle yenilik faaliyetleri başlamış ve bugüne değin devam etmiştir. Bu gayret ve çabalar, ihya, yenilikçilik (tecdîd) ve kolaylaştırma (teysîr) gibi adlarla anılmıştır. Yenilikçilik akımı, Halefu'l-Ahmer (ö. 180/796) ve el-Câhiz (ö. 255/869)'in o dönemin öğretim yöntem ve tekniklerine tepkileri ile başlamış, muhtasar eserler yazılmış, daha sonra da bu faaliyetler Arap dil nazariyelerine karşı tenkitlerle sürmüştür. En kapsamlı tenkit ve tavsiyelerin Endülüs'te yapıldığını görmekteyiz. Endülüs'te İbn Hazm (ö. 456/1064), İbn Madâ (ö. 592/1196) gibi âlimler ve İbn Rüşd (ö. 595/1198) gibi felsefeciler bu hareketin içerisinde ön plana çıkmışlardır.¹¹

⁷ es-Sîrâfi, *Ahbâru'n-nahviyyîn*, s. 14; muhtevası benzer diğer bir rivayet için bkz. es-Sîrâfi, *Ahbâru'n-nahviyyîn*, s. 14; Muhammed b. el-Hasan ez-Zubeydî, *Tabakâtu'n-Nahviyyîn ve'l-Luğaviyyîn* (nşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm), Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 1392/1983, s. 21.

⁸ İbn Kuteybe, *Uyûnu'l-ahbâr*, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, ts., II, 155-160.

⁹ 'Abdurrahman b. Muhammed el-Enbârî, *Nuzhetu'l-elibbâ fi tabakâti'l-udebâ* (nşr. İbrâhîm es-Sâmerrâî), Zerkâ: Mektebetu'l-Menâr, 1985, s. 21.

¹⁰ Ahmet Şen, "Ebu'l-'Abbâs el-Müberred'in el-Muktedab Adlı Eserinde Nahiv İlimine Ait Görüşleri", (doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016), s. 9.

¹¹ Yusuf Doğan, "Arap Gramerinde İlk Yenilikçilik Hareketleri ve Etkileri", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 8/3 (2008), 183-184.

Modern döneme etkileri bakımından İbn Madâ el-Endelûsî'nin Nahiv ilminin esasına yönelik görüşleri son derece önemlidir. Arap diltçilerinin, nahiv ilmini kurup geliştirmekle iyi bir iş çıkardıklarını belirten İbn Madâ'ya göre, bu sayede Arap dili bozulma ve değişmeye karşı korunmuştur. Fakat nahivcilerin zamanla gereksiz konulara girdiklerini ve kafaları karıştıran nazariyeler ortaya attıklarını ifade eden İbn Madâ, "Din nasihattir (samimiyettir)¹²" hadisine dayanarak nahivde yapılan yanlışlara karşı onları uyarmayı bir görev addetmiş ve onları, bu ilim dalındaki fazlalıkları atmaya çağırmıştır¹³. Endülüs ve Mağrib'te Başkadılık yapmış olan İbn Madâ, *Kitâbu'r-Red 'ala'n-Nuhât* adlı eserinde nahivden cümlelerdeki âmil nazariyesi ve buna dayalı kıyaslar, illetler, teviller ve takdirlerin çıkarılmasını önermiştir. İbn Madâ bu önerilerini desteklemek amacıyla da iştiğal, sebep fâ'sı, tenâzu' ve beraberlik vav'ından sonra vücûben gizli bir ُف ile muzari fiilin nasbı konularını ayrıntılı olarak işlemiş ve bunların dilin realitesine aykırı farazî bahisler olduğunu söylemiştir¹⁴.

İbn Madâ'nın başta amiller nazariyesi olmak üzere klasik nahiv eserlerinin üzerine inşa edildiği ve nahvi öğrenecek kimseler için bir takım zorlukları da bünyesinde taşıyan bazı kuralların kaldırılmasına yönelik fikirleri 20. yy'da en bariz şekilde Mısırlı İbrahim Mustafa'da akis bulmuştur. Onun *İhyâu'n-nahv*'i, modern dönemde Arap dünyasında klasik nahiv nazariyesini tenkid eden ilk eser olarak görülür¹⁵. İbrahim Mustafa eserini telif ederken meşhur Mısırlı münekkid Tâhâ Huseyn ile müzakerelerde bulunmuş, Taha Huseyn kitabın ismini bizzat kendisi önermiş, kitabı ve müellifini övmüştür¹⁶. *İhyâu'n-Nahv* Arap nahivcileri arasında oldukça rağbet görmüştür. İbrahim Mustafa eserinde nahvin kelimenin sonundaki alametlerden ibaret olmadığını ifade edip me'âni ilmi ile nahvin sıkı ilişkisine vurgu yapmış¹⁷, amil nazariyesini eleştirmiş¹⁸ ve İbn Madâ gibi kelimeye amilin değil konuşanın etki ettiğini ifade etmiş¹⁹, dammenin isnad alameti, kesranın izafet alameti olduğunu fethanın ise i'râb alameti olmadığını Araplar tarafından sevilen hafif bir hareke olduğunu²⁰ belirtmiştir.

20. yy.'da Arap dünyasında ve özellikle Mısır, Irak, Suriye gibi ülkelerde nahiv öğretiminin kolaylaştırılmasına yönelik İbrahim Mustafa gibi çok sayıda dilci ortaya çıkmıştır. Söz konusu ülkeler arasında Mısır'da sayıca çok daha fazla dilcinin

¹² Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *Sahîhü Müslim*, Beyrût: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 2011, I, 74.

¹³ Ebu'l-Abbâs Ahmed b. 'Abdurrahman İbn Madâ, *er-Reddu 'ale'n-nuhât*, (nşr. Şevkî Dayf), Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 1988, s. 71-72.

¹⁴ İbn Madâ, *er-Reddu 'ale'n-nuhât*, s. 76; Şevkî Dayf, "Teyşîru'n-nahv" (çev. Ali Bulut), *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 7/3 (2007), 213.

¹⁵ Yusuf Hasen es-Suheyâmât, "Hareketu teyšîri'n-nahvi'l-'arabî fî cuhûdi'l-bâhisîne'l-mısıriyyîn fî'l-'asri'l-hadîs", (doktora tezi, Ürdün Üniversitesi Yüksek Araştırmalar Akademisi, 2004), s. 93.

¹⁶ İbrâhîm Mustafa, *İhyâu'n-nahv*, Kâhire, 1992, s. 'Ayn (mukaddime).

¹⁷ İbrâhîm Mustafa, *İhyâu'n-nahv*, s. 3.

¹⁸ İbrâhîm Mustafa, *İhyâu'n-nahv*, s. 33-44.

¹⁹ İbrâhîm Mustafa, *İhyâu'n-nahv*, s. 50.

²⁰ İbrâhîm Mustafa, *İhyâu'n-nahv*, s. 50.

bu faaliyete ilgi gösterdiği söylemek yanlış olmaz. Şevkî Dayf, Emîn el-Hûlî, 'Ali el-Cârim, Mustafa Emîn, Abduh er-Râcihî tanınmış Mısırlı yenilikçi dilcilerdendir.

Muhammed Ahmed Berânik, hayatı hakkında çok fazla bilgi elde edemediğimiz, fakat İbrahim Mustafa ile beraber *Tahrîru'n-Nahv* isimli eseri telif etmesinden yola çıkarak onun çağdaşı olduğunu anladığımız, Mısırlı yenilikçi nahivcilerden biridir. Muhammed Ahmed Berânik, *en-Nahvu'l-Menhecî* (Sistematik Nahiv) isimli eserinde bazı nahiv konularının öğretiminin kolaylaştırılmasına yönelik fikirler ortaya koymuştur. Makalemizin devamında Berânik'in bu eserinde ele aldığı konulara değineceğiz.

1. Berânik'in Nahiv Öğretiminin Kolaylaştırılmasına Yönelik Görüşleri

Mısırlı Dilci Muhammed Ahmed Berânik, *en-Nahvu'l-Menhecî* isimli eserinde Câhız'ın yaptığı öğrenci-uzman²¹ ayırımına benzer bir tasnife giderek nahiv öğrenenleri iki başlık altında mütalaa etmiştir:²²

1. Nahivde ihtisas yapan kimseler: Bunlar tam anlamıyla nahiv alimi olacak ve insanların kendilerine nahiv uzmanı diyeceği kimselerdir. Bu gruptaki kimseler nahvi mezhebi tartışmalarına da girerek ayrıntılarıyla öğrenirler. Arap dili akademileri ve edebiyat fakültelerinin Arap Dili bölümlerinde okuyanlar nahvi bu şekilde öğrenmelidir.

2. Gayesine ulaşmak için araç olarak nahvi okuyan grup: Bunlar yazdığına düzgün yazmak, konuştuğunda ve okuduğunda düzgün konuşmak ve okumak için nahvi öğrenen kimselerdir. Bu grup, ihtisas seviyesinin altındaki herkesi içine alır. Mühendis, avukat, muhasebeci hatta ihtisas seviyesine gelmemiş Arap dili öğrencisini Ahmed Berânik bu grupta mütalaa eder.

Berânik, nahvin kuruluş safhasındaki lahn olgusuna dikkat çekerek, Arap nahvinin kuruluş gayesinin insanları dildeki hatalardan korumak olduğundan yola çıkarak asıl itibarıyla nahvin yukarıda saydığı ikinci grup için ortaya konduğunu belirtir²³.

Muhammed Ahmed Berânik, dili hatalı kullanmaktan kaçınmak gayesiyle öğrenenler için daha çok amiller nazariyesinin neden olduğu²⁴ ihtilaflardan arınmış ve koyduğu genel kurallar çerçevesinde nahiv konularını işler ve daha kolay bir şekilde öğrencilerin bu ilmi öğrenmelerini sağlamaya çalışır. O, *en-Nahvu'l-Menhecî*'de bu gayeyle cümlenin temel unsurlarından fiil-fâil ve mübtedâ-haber konusunu müsned-müsned ileyih başlığı altında toplayarak birden çok bahsi bir araya getirir. Berânik ayrıca bu eserde, öğrenci için oldukça karmaşık olarak değerlendirdiği birçok nahiv konusunu ele alır. Biz de aşağıda bu konuları ayrıntılı olarak tek tek ele alacağız.

²¹ Dayf, "Teysîru'n-nahv", 211.

²² Muhammed Ahmed Berânik, *en-Nahvu'l-menhecî*, Kâhire: Matbaatü Lecneti'l-Beyâni'l-Arabî, ts., s. 3-4.

²³ Berânik, *en-Nahvu'l-menhecî*, s. 4-12.

²⁴ Berânik, *en-Nahvu'l-menhecî*, s. 46.

1.1. Müsned-Müsned İleyh

Müsned-müsned ileyh temel gramer kaynaklarında dilcilerin ortaya koydukları terimlerdir²⁵. Zamanla Belâgat ilminin me'ânî başlığı altında cümlenin temel unsurlarını ifade eden istilâh halini almışlardır²⁶. Berânik, müsned ve müsned ileyh kavramlarının 1938 yılında Mısır Eğitim Bakanlığının oluşturduğu komisyonun kullanımını tavsiye ettiği dört terimden biri olduğunu belirtir²⁷:

1- el-Muhaddes anh, el-Hadîs

2- el-Esâs, el-Binâ

3- el-Mevdû, el-Mahmûl

4- el-Müsned, el-Müsned İleyh

Berânik, heyetin bu terimlerden niçin el-mevdû ve el-mahmul terimlerini seçip, müsned-müsned ileyh veya muhber anh-haber terimlerinin seçmediklerine dair şaşkınlığını ifade eder. Zira ona göre bu ikisi öğrenci için daha anlaşılabilir terimlerdir. Komisyonun bu iki terimi seçme gerekçesi olarak bunların “veciz” oldukları ve yeni bir istilâh ortaya koyma zorluğunu ortadan kaldırdıkları şeklindeki ifadelerini yadırgar.

Muhammed Ahmed Berânik, müsned ileyh ve müsned kelimeleriyle ne kastettiğine dair bir bahis açar. Müsned ileyh ile kastettiği şeyin kendisinden bahsedilen kimse, müsned ile kastettiği şeyin ise söz (konu) olduğunu belirten Berânik, bunların karşılığının bir şekilde mübtedâ-haber, fiil-fâil, fiil-nâib-i fâil olduğunu söyler. Müsned ileyh'in, mübtedâ, fâil, nâib-i fâili karşıladığını, müsnedin ise, haber ve fiili karşıladığını ifade eder. Berânik bu iki terimi kullanarak üç konuyu bir konu altında toplayabileceklerini ve öğrenci için bu şekilde bir kolaylık ortaya koyabileceklerini ileri sürerken örnek cümleler üzerinden bu meseleyi açar:

1- قام مُحَمَّدٌ

2- محمدٌ قامَ

3- قائمٌ محمدٌ

4- محمدٌ قائمٌ

Buradaki dört cümlenin de aynı anlamı ifade ettiğini belirten Berânik'e göre, mana, “Muhammed'in kalkması” veya kalkma eyleminin Muhammed'e isnad edilmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Müsned-müsned ileyh terimleri kullanıldığında mübtedâ-haber, fiil-fâil şeklindeki değerlendirmelere ve farklı i'râb şekillerine gerek kalmayacağını ifade eder.

²⁵ Ebû Bîşr Amr b. Osmân Sîbeveyhî, *el-Kitâb* (nşr. Abdu's-Selâm Hârûn), Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1408/1988, I, 23.

²⁶ Yûsuf b. Ebî Bekir es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1987, s. 170.

²⁷ Berânik, *en-Nahvu'l-menhecî*, s. 54.

Anladığımız kadarıyla Berânik, alan dışı öğrenciler için yukarıdaki cümleler arasında anlam bakımından mevcut olan nüans farklarına değinmeyi gerekli görmemiştir. Nahiv ilmine göre birinci cümle fiille başladığı için fiil cümlesi, diğer cümleler ise isimle başladıkları için isim cümlesidir. Evvelâ bu iki cümle türünün manaya delaletleri açısından farklı oldukları konusu belâgatçılar ve dilciler arasında tartışmalıdır²⁸. Her ne kadar Berânik'in uzman ve alan dışı öğrenci ayırımına dayalı nahiv öğretiminde ikinci grup için bu tür detaylara değinmemesi anlaşılabilir olsa da buradaki farklılıkların eğitim sürecinde merkeze yerleştirilmeksizin dile getirilmesi nahvi zorlaştırıcı bir unsur olarak Berânik tarafından görülmemeliydi. Kanaatimizce o bu noktayı ihmal etmiştir.

1.2. Zamirler

Muhammed Ahmed Berânik, zamirler başlığı altında temel olarak iki konuyu ele almış ve bu iki konunun öğrenciye nasıl daha basit öğretileceği ve onların nahivcilerin üzerinde ihtilafa düştükleri meselelerden nasıl uzak tutulabileceği üzerinde kafa yormuştur. Bu iki konu, müstetir zamirler ve muttasıl ref zamiri'dir.

Müstetir zamirler konusunu ele alırken Berânik, nahivcilerin ortaya koydukları "Fâil fiilin önüne geçemez²⁹" temel kuralından hareket eder ve devamında bu kurala itirazını dile getirir. Berânik, nahivcilerin sadece fâilin fiilin önüne geçemeyeceği kuralına muhalefet etmeme adına müstetir zamir takdir ettikleri görüşündedir. Hâlbuki ister fâil öne geçsin ister öne geçmesin anlam açıktır. Örneğin قام محمد ile قام محمد cümlesi arasında manen hiçbir fark yoktur ve قام محمد cümlesindeki fiile gizli zamir takdir edilmesi gerekmez. Her iki cümleden de anlaşılacak işinin Muhammed'e isnad edilmesidir³⁰.

Muhammed Berânik, fiilin aslı ve vaz'ı itibariyle fâile delalet etmekte olduğunu ileri sürer ve ayrıca fiilin fâiline delaletinin lafzî olduğunu belirtirken İbn Madâ'dan delil getirir³¹. Zira İbn Madâ da fiilin fâiline delaletinin lafzî olduğunu söyler. İbn Madâ'ya göre, يعلم fiilindeki ي ile fiilin fâilinin gâib-müzekker olduğu, أعلم daki ا ile fâilin mütekellim olduğu, تعلم fiilinde ت ile fiilin fâilinin muhatap veya gaibe olduğu anlaşılmaktadır³².

Berânik ayrıca Arapça gibi sami dillerinden olan Âsûrice'de hemzenin mütekellim zamiri olarak kullanılmasından yola çıkarak أكتب muzari fiilindeki hemzenin انا'nın parçası, نكتب fiilindeki nûnun نحن'nün parçası تكتب ve تكتبين fiillerinin başındaki ت'nin اتم، اتمنا، انت ve انت'nin parçası olduğunu ifade eder³³. Ahmed

²⁸ Emced Kâmil 'Abdülkâdir, "ed-Delâletü fi'l-cümleti'l-fi'liyyeti ve'l-ismiyyeti beyne'l-Cürçânî ve ba'di'd-dârisîne'l-muhdesîn", *Mecelletü Âdâbi'l-Basra*, 62 (2013), 29-53.

²⁹ Berânik, *en-Nahvu'l-menhecî*, s. 61.

³⁰ Berânik, *en-Nahvu'l-menhecî*, s. 61.

³¹ Berânik, *en-Nahvu'l-menhecî*, s. 62.

³² İbn Madâ, *er-Reddu 'ale'n-nuhât*, s. 92.

³³ Berânik, *en-Nahvu'l-menhecî*, s. 62.

Berânik, emr-i hâzır fiilinin de aslında lâm harfi ile emir yapılan fiil siygasının bir parçası olduğunu dolayısıyla bu tür fiilde de fâile harfle (lafzî) delaletin söz konusu olduğunu belirtir³⁴. Burada Berânik, İbn Hişâm'ın bu konudaki görüşüyle kendi yorumunu destekler³⁵.

Mısırlı dilci Berânik, bu konuyu ele alırken, her ne kadar fiillerdeki hemze, nûn, te ve ye harflerinin tekellüm, hitap ve gaybete delalet ettiğini ifade etse de bunun öğrenciye bu şekilde öğretilmesini kastetmediğini asıl kastettiği şeyin fiillerin müstetir zamir takdiri yapılmaksızın fâile lafız ve vaz' itibariyle delalet etmeleri olduğunu zikreder³⁶. Onun bu görüşü, İbn Madâ'nın görüşüyle örtüşür³⁷.

Muttasıl ref zamirleri konusuna değinen Mısırlı Nahiv Âlimi Ahmed Berânik, bu zamirlerin müzekkerlik-müenneslik gibi türe veya müfred-tesniye-cemi gibi adede ya da her ikisine birden delalet eden işaretler olduğunu belirtir. Berânik bu konuda Sîbeveyhi'nin kendi görüşünü destekleyici ifadelerine başvurur³⁸.

Sîbeveyhi, muttasıl ref zamirleri elif (ا) ve vav'ın (و) bazen harf bazen de isim olarak gelebileceğini ifade eder. Sîbeveyhi'ye göre قاموا الزيدان ve قاموا الزيدون cümlelerinde fiile bitişen elif cümledeki İki Zeyd ve vav da cümledeki Zeydler'e işaret eden zamirler olup isimdirler. Ancak قاموا الزيدان ve قاموا الزيدون şeklindeki cümlede fiile bitişen elif ve vav harf olup fiilin tesniye ve çoğul olduğunu gösteren ifadelerdir. Bu tür kullanımın da bazı Arap kabilelerinde, Arap şiirinde ve nesrinde (kelâmında) yaygın olduğunu belirtir³⁹.

Nahiv Âlimi Berânik, Sîbeveyhi'nin yukarıdaki cümleler arasında yapmış olduğu ayrıma katılmaz. Zira o قاموا الزيدان ile قاموا الزيدان ve قاموا الزيدون ile قاموا الزيدون cümleleri arasında fark görmez. Ayrıca Berânik, Sîbeveyhi'nin yalnızca elif ve vav için ifade ettiği durumun diğer muttasıl ref zamirleri için de geçerli olduğunu çünkü bu tür kullanımların Arapların kelâmında örneklerinin olduğunu belirtir⁴⁰.

Muhammed Ahmed Berânik başta Sîbeveyhi olmak üzere çeşitli mütekaddimin dilcilerin görüşlerine de yer vererek muttasıl ref zamirlerinin tamamının harf olarak kabul edilmesi gerektiğini ve bu şekilde bu zamirler üzerinde yapılan birçok tevilin ortadan kalkacağını ileri sürer⁴¹.

³⁴ Berânik, *en-Nahvu'l-menhecî*, s. 63.

³⁵ 'Abdullah b. Yusuf İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb* (nşr. Mâzin el-Mubarek-Muhammed Ali Hamdullah), Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1985, s. 300.

³⁶ Berânik, *en-Nahvu'l-menhecî*, s.63.

³⁷ İbn Madâ, *er-Reddu 'ale'n-nuhât*, s. 92.

³⁸ Berânik, *en-Nahvu'l-menhecî*, s. 65-66.

³⁹ Ya'îş b. Ali İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufassal* (nşr. İmîl Bedî' Ya'kûb), Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 2001, II, 296.

⁴⁰ Berânik, *en-Nahvu'l-menhecî*, s. 66.

⁴¹ Berânik, *en-Nahvu'l-menhecî*, s. 72.

1.3. İsimlerde İ'râb Alametleri

Dilci Ahmed Berânik, isimlerde i'râb alametlerinin nahivciler tarafından üç farklı şekilde değerlendirildiğini ifade edip bu üç grubu zikreder:

1- Ref halinde isimlerde i'râb alameti damme (zahir veya mukadder), nasb halinde fetha (zahir veya mukadder), cer halinde kesra (zahir veya mukadder)'dir. Bunun dışındaki durumlarda i'râb alametleri damme, fetha ve kesra yerine kullanılan nâib i'râb alametleridir. Tesniyede elif, cem-i müzekker-i sâlim ve beş isimde vav dammenin yerine kullanılan i'râb alametidir. Tesniye ve cemi müzekker-i sâlimde ye, beş isimde elif, cem-i müennes-i sâlimde de kesra fethanın yerine kullanılan i'râb alametidir. Tesniye ve cem-i müzekker-i sâlim ve beş isimde ye, gayr-ı munsarîf isimde de fetha kesranın yerine kullanılan i'râb alametidir.

Bu görüş sahipleri damme, fetha ve kesrayı asıl i'râb alameti olarak kabul edip diğer i'râb alametlerinin bunların nâibi olduğunu belirtmişlerdir. Fakat gayr-ı munsarîf isimde fetha kesranın nâibi, cem-i müennes-i sâlimde de kesranın fethanın nâibi olduğunu söylemektedirler. Burada bu alametlerin de bazı durumlarda nâib i'râb alametleri olabilecekleri Berânik tarafından dile getirilmeli ve buradaki çelişkiye dikkat çekilmeliydi. Zira zaten Berânik bu formatla isimlerde i'râb alametlerinin öğrencilere öğretilmesini uygun bulmamıştır.

2- Ref halinde isimlerde i'râb alameti damme (zahir veya mukadder) tesniyede elif-nûn, cem-i müzekker-i sâlimde vav-nûn ve beş isimde memdûd dammedir. Nasb halinde fetha (zahir veya mukadder), müsennâ ve cem-i müzekker-i sâlimde ye-nûn, beş isimde ise memdûd fetha, cem-i müennes-i sâlimde ise kesradır. Cer halinde gayr-ı munsarîfların dışında zahir veya mukadder kesra, tesniye ve cem-i müzekker-i sâlimde ye-nûn, beş isimde kesre-i memdûde i'râb alametidir.

3- Ref halinde isimlerde i'râb alameti damme (zahir veya mukadder), tesniyede elif, cem-i müzekker-i sâlim ve beş isimde vavdır. Nasb halinde isimlerde i'râb alameti zahir veya mukadder fetha (i'râb alameti nasb halinde kesra olan cem-i müennes-i sâlim hariç), cem-i müzekker-i sâlimde kesra, müsennâ ve cem-i müzekker-i sâlimde ye, beş isimde eliftir. Cer halinde isimlerde zahir veya mukadder kesra (cer halinde i'râb alameti fetha olan gayr-ı munsarîf hariç), müsennâ, cem-i müzekker-i sâlim ve beş isimde ye'dir.

Berânik, i'râb alametlerinin her birinin asıl olduğu ve i'râb alametlerinin aslî ve ferî şeklinde bir taksime tabi tutulmasını ve bazı durumlarda aslın yerine ferî i'râb alametinin niyabetini doğru bulmaz. Muhammed Ahmed Berânik, öğrenciyeye isimlerde i'râb alametlerinin en basit formatta olanının ve zihnine en yakın ve zorluktan uzak olanının öğretilmesi gerektiğini düşünür. Bu yüzden Ahmed Berânik, üçüncü maddede ifade ettiğimiz i'râb modelinin öğrenciyeye öğretilmesinin uygun olduğu görüşündedir⁴².

⁴² Berânik, *en-Nahvu'l-menhecî*, s. 75-76.

1.4. Câr Mercrûr ve Zarfların Muteallakları

Muhammed Ahmed Berânik, câr-mecrûr ve zarfa muteallak takdir edilmesini amil nazariyesinin bir sonucu olduğu gerekçesiyle gerekli görmez. O, örneğin زَيْدٌ فِي الدَّارِ cümlesinde زَيْدٌ مُسْتَقَرٌّ فِي الدَّارِ şeklindeki takdire karşı çıkar⁴³. İbn Madâ gibi bazı nahivcilerin bu şekilde bir takdirde bulunmadıklarını zikreden Berânik birçok konuda olduğu gibi burada da İbn Madâ'nın görüşünü benimsemiştir⁴⁴.

1.5. İsm-i Maksûr ve İsm-i Memdûd'un Tesniye ve Cemi Yapılması

Muhammed Ahmed Berânik, ism-i maksûr ve ism-i memdûdun tanımlarını verdikten sonra, ism-i maksûrun tesniye ve cemi yapılması konusunu işler. O, konuyla ilgili mevcut kuralları verdikten sonra tesniye ve cemi hallerinde elif-i maksûrenin durumuna dair öğrencinin kolaylıkla kavrayabileceği ihtilaf barındırmayan net bir kural koyar⁴⁵.

Elif-i maksûre dördüncü veya daha sonraki harf olduğunda tesniyede ye'ye dönüştürülür. Örnek مَصْطَفِيَّانٍ. Eğer elif-i maksûre üçüncü harf ise, bakılır, aslı ye ise aynı şekilde ye'ye dönüştürülür. Örnek فَتِيَّانٍ. Elif-i maksûre üçüncü harf olup aslı vav ise vav'a dönüştürülür. Örnek عَصَوَانٍ. İsm-i maksûrun sonundaki elif için aslının hem ye hem de vav olduğunun söylenmesinin mümkün olduğu durumda tesniyede yâî olması itibariyle elifin ye'ye vâvî olması itibariyle de vav'a dönmesinin caiz olduğunu belirten Berânik, kelimedeki üçüncü harf olan elifin aslını belirlemenin ve onun vâvî mi yâî mi olduğunu bilmenin yeni başlayanlar bir yana büyükler için bile kolay olmadığı gerekçesiyle "elif-i maksûre tesniyede ye'ye dönüşür" şeklindeki görüşü benimsediğini ifade eder. Buradan da anlaşıldığı gibi, Berânik, tesniye durumunda kelimedeki üçüncü harf olduğunda elif-i maksûrenin ye'ye dönüşmesi, genel kaidesini uygun bulur. Burada Berânik'in üçüncü harf olduğunda aynı kelimedeki bir lehçeye göre aslı ye bir başka lehçede aslı vav olarak kabul edilen elif-i maksûredeki bu lehçe farklılığını ortadan kaldırarak genel bir kaide koymaya yöneldiği görülür⁴⁶. O, bu şekilde ihtilafı giderip net kuralları ortaya koyarak öğrencinin nahiv kurallarını çok daha kolay öğrenebileceği görüşündedir.

Berânik, شَدَا، شَعَا، صَلَا، طَلَا، عَشَا، عَصَا، قَرَا، قَنَا، قَنَا، مَهَا kelimeleri için kaynaklara baktığını fakat bunların vâvî olduğunda icmâ olmadığını belirtir. O, bu kelimelerdeki elifi maksûrenin vâvî olduğunu varsayıp ezberlenmesini önerir. Bu on kelime dışındaki tüm ism-i maksûrdaki elifin tesniyede ye'ye dönüşeceği kuralını genelleştirir. Berânik, ism-i maksûrun cem-i müzekker-i sâlim kalıbına sokulduğunda elifin hazfedilmesini ve ondan önceki harfin de ona delalet etmesi bakımından fetha yapılması gerektiğini, cem-i müennes-i sâlim kalıbına

⁴³ Berânik, *en-Nahvu'l-menhecî*, s. 80.

⁴⁴ İbn Madâ, *er-Reddu 'ale'n-nuhât*, s. 58.

⁴⁵ Berânik, *en-Nahvu'l-menhecî*, s. 84.

⁴⁶ Berânik, *en-Nahvu'l-menhecî*, s. 87.

sokulduğunda tıpkı tesniyedeki elifin yukarıda saydığı on kelime dışında tüm ism-i maksûrlarda ye'ye dönüşmesini kurala bağlar⁴⁷.

İsm-i memdûd konusunu ele alan Mısırlı Dilci Berânik, bu ismin sonundaki hemzenin dört şekilde görülebildiğini belirtir⁴⁸:

- 1- Aslî hemze. Örnek كُرَاء.
- 2- Ye veya vavdan dönüşmüş hemze. Örnek كِشَاء (vâvî), رِءَاء (yâî).
- 3- Bir kalıba dahil etmek için (ilhâk) zaid olan hemze. Örnek حُرَاء.
- 4- Müenneslik alameti olarak zaid hemze. Örnek حُرَاء.

Berânik, hemzenin bu dört halini ifade edip nahivcilerin tesniye durumunda hemzenin ne olacağına dair görüşlerine yer verdikten sonra, müenneslik için geldiği durum hariç diğerlerinde hemzenin aynen kalacağı, müenneslik alameti olarak geldiği durumda ise tesniyede vava dönüşeceği şeklindeki genel kuralı ortaya koymuştur. O, ism-i memdûdun sahih (kurallı) çoğul yapıldığında da tesniyedeki kuralın aynen geçerli olduğunu belirtir⁴⁹.

1.6. Cinsi Nefyeden Lâ'dan Sonra Gelen İsim

Cinsi nefyeden lâ ile haberdeki hükmün türün tamamından nefyedildiğini ve lâ'dan sonraki ismin nekre olduğunu belirten Ahmed Berânik, ismin muzâf, şebîh bi'l-muzâf veya müfred olması farketmeksizin bu ismin mansub olduğu görüşündedir. Berânik, öğrenciye bu ismin muzâf veya şebîh bi'l-muzâf olduğunda mansub ve müfred olduğunda da mansub olduğu hal üzere mebnî olduğu şeklinde öğretildiğini, fakat bunun iki açıdan öğrenci için zorluk ve karışıklık ortaya çıkardığını ifade eder.

1. Aynı manaya işaret eden iki üslub arasını i'râbta ayırdığımızı hâlbuki her iki durumda da haberdeki mananın "türün tamamından nefyedilmesi" şeklinde olduğunu ifade eden Berânik lafzen de iki durum arasında fark olmadığını söyler⁵⁰.

2. Burada müfred teriminden muzâf veya şebîh bi'l-muzâf olmayan kelime kastedildiğini hâlbuki öğrenciye müfredin tesniye ve cemi olmayan kelime olarak öğretildiğini belirten Berânik, bu durumun öğrencide kafa karışıklığına neden olduğunu belirtir. Ayrıca o, şebîh bi'l-muzâf ifadesinin manasını da öğrencinin kavramasının kolay olmadığını zikreder⁵¹.

Berânik cinsi nefyeden lâ'dan sonra gelen ismi, mutlak mansub yaparak öğrencinin kafasını karıştıran çok sayıdaki tartışmayı gereksiz kıldıklarını ortaya koyarken, söz konusu ismin mansub olmasına dair mütekaddimin nahivcilerin bu

⁴⁷ Berânik, *en-Nahvu'l-menhecî*, s. 87-89.

⁴⁸ Berânik, *en-Nahvu'l-menhecî*, s. 89.

⁴⁹ Berânik, *en-Nahvu'l-menhecî*, s. 92.

⁵⁰ Berânik, *en-Nahvu'l-menhecî*, s. 94.

⁵¹ Berânik, *en-Nahvu'l-menhecî*, s. 94.

doğrultudaki görüşlerine dayanır⁵². Berânik, lâ'dan sonra gelen ismin mansubiyeti konusunda Kûfe ekolü, ez-Zeccâc, el-Müberred⁵³ ve Sîbeveyhi⁵⁴ gibi dilcilerin görüşlerine kendi görüşünü destekleyici mahiyette başvurur⁵⁵.

Berânik, mütekaddimin nahivcilerin görüşlerine de başvurarak cinsi nefyeden lâdan sonra gelen ismin muzâf, şebih bi'l-muzâf ve müfred diye ayrılmasının gereksiz olduğunu buradaki ismin her durumda mansub olduğu kuralını ortaya koyar. Bu tür tartışmaların öğrenci açısından konuyu karmaşıklaştırmaktan başka bir işe yaramadığını ifade eder⁵⁶.

1.7. Münâdâ

Ahmed Berânik münâda konusundaki görüşlerini zikretmeden önce münâda ile ilgili nahivcilerin ihdas ettikleri kuralların hülâsasını yapar. Buna göre, münâdâ, muzâf, şebîh bi'l-muzâf veya nekre-i gayrı maksûde olduğunda mansubtur. Münâda, müfred alem veya benzeri (tek kelime olarak gelen) ve nekre-i maksûde olduğunda lafzen merfu yapıldığı şey üzerine mebnî olur. Münâda bu durumda müfred, cem-i mükesser ve cem-i müennes-i sâlimde damme ile tesniyede elif, cem-i müzekker-i sâlimde vav ile ism-i maksûr (örneğin يا موسى) ve ism-i mankûsta (örneğin يا قاضي) mukadder damme ile ve nidâdan önce mebnî olduğu şekliyle mebnî olur.

Ahmed Berânik, münâdânın bazen mu'rab bazen mebnî olduğu şeklinde öğrenciye öğretilmesinin onun kafasını karıştıracağı görüşündedir. Berânik bu şekilde münâdâ da farklı i'râb hallerinin olmasının nahivcilerin münâdâyı meful bih olarak kabul etmelerinden kaynaklandığını ifade eder. Onlara göre meful bih, müteaddî bir fiilden sonra gelir. Fakat münâdâdan önce bir müteaddî fiil gelmemiştir. Bu durumda nahivcilerin fiil takdirinde bulduklarını ifade eden Berânik, fiilin gizli gelme sebepleri ile ilgili ortaya koydukları maddeleri verir. Ayrıca Muhammed Ahmed Berânik, nahivcilerin fiil takdirinde ittifak etmediklerini, bazılarının münâdâyı nasbendenin manevi amel olduğunu, bazılarının da nidâ harfiyle ismin nasbedildiğini ve bunların dışında da bazılarının nidâ harflerini isim-fiil olarak kabul edip orada mukadder bir fiilin olmadığı şeklindeki görüşlerine yer verir. Meselenin nahivcilerin tartışıp ortaya koydukları şeylerden daha basit olduğu görüşünde olan Berânik, öğrencilerin de bu şekilde sıkıntılı bir duruma sokulmaması gerektiğini belirtir ve çözüm önerisini takdim eder⁵⁷.

Muhammed Ahmed Berânik, yeni başlayan öğrenciye, nidâ harfinden sonra gelen isim muzâf olduğunda nasb edileceğini, şebîh bi'l-muzâf ise yine nasb edileceğini, muzâf olmaksızın marife olduğunda ise tenvinsiz merfu olacağını

⁵² Berânik, *en-Nahvu'l-menhecî*, s. 94.

⁵³ 'Abdullâh b. 'Abdurrahman İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfiyeti İbn Mâlik* (nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdu'l-Hamîd), Kahire: Dâru't-Turâs, 1980, II, 6.

⁵⁴ Rادییüddîn Muhammed b. el-Hasen el-Esterâbâdî, *Şerhu'l-Kâfiye*, y.y., ts., II, 155.

⁵⁵ Berânik, *en-Nahvu'l-menhecî*, s. 95-97.

⁵⁶ Berânik, *en-Nahvu'l-menhecî*, s. 101.

⁵⁷ Berânik, *en-Nahvu'l-menhecî*, s. 103-104.

öğretmenin yeterli olduğu görüşündedir⁵⁸. Bu görüşünü Kûfe ekolünden⁵⁹ ve bu ekole mensup er-Riyâşî⁶⁰ ve el-Kisâî'nin⁶¹ görüşlerinden deliller getirerek destekler. Berânik bu şekilde münâdânın i'râbı konusundaki görüşünü belirttikten sonra değerlendirmelerde bulunur.

Mısırlı Nahiv Âlimi, bu konuda öğrencinin zorlanabileceği bir mesele olarak merfu münâdâdan sonra gelen kelimenin nasıl i'râb yapılacağı itirazına cevap arar. Ona göre bu durumda öğrenci için herhangi bir zorluk yoktur. Zira münâdayı takip edecek isim ya müfred ya elif-lamlı muzâf ya da elif-lamsız muzâf olur. Müfred (ör. يا زيد الظريف) veya elif-lamlı muzâf (ör. يا زيد الحسن الوجه) olan bir kelime münâdâdan sonra gelirse sıfat olarak merfu olur. Berânik, burada öğrencinin söz konusu kelimeyle ilgili lafzen merfu mahallen mansup olmasının caiz olduğunu bilmesine gerek yoktur. Bu bilgi öğrenci için gereksizdir. Ayrıca, Berânik, يا تميم أجمعون şeklindeki cümlede münâdâyı takip eden kelimenin tekit olarak merfu, يا عمرو والحارث cümlede ise münâdâyı takip eden kelimenin matuf olarak merfu olduğunu belirtir. Ahmed Berânik bu durumda söz konusu kelimenin mansub yapılmasının da hatalı olmayacağını fakat üsluba en uygun olanın bu olması ve bunun en kolay i'râb şekli olması hasebiyle kelimenin merfu olmasını tercih ettiğini belirtir. Ayrıca bu konuda kendi görüşünü destekleyen Halîl b. Ahmed, Sîbeveyhi ve el-Mâzinî'nin görüşlerine de atıfta bulunur⁶². Berânik'e göre, münâdâyı takip eden kelime elif-lamsız muzâf ise her iki kelime de bağımsız münâdâ olacak şekilde düşünülür ve münâdâdan sonra gelen kelime mansub olur. Örnek ⁶³يا زيد ذا الخيل.

Muhammed Ahmed Berânik, nahivcilerin münâdâdan sonra gelen kelimenin başında tekrar nidâ edatı olduğunu varsaymadan (ikinci münâdâ) o kelimeyi na't, ma'tûf, bedel veya tekit olarak kabul edip münâdânın mahalline uyum sağlayacak şekilde mansub yaptıklarını belirtmiştir. O, nahivcilerin buradaki na't, ma'tuf, bedel ve tekitin her biri için ayrı ayrı illetler ortaya koyduklarını ifade eder. Berânik bu tür illetleri ve münâdâdan sonra gelen kelimenin tâbi (nat, bedel vb.) olarak değerlendirilmesinin öğrenci için zorluk oluşturduğu görüşündedir. Ona göre bu kelime başındaki nidâ harfi hazfedilmiş başka bir münâdâ olarak değerlendirir ve Berânik, bunu akla ve dilin doğasına daha yakın bulur⁶⁴.

58 Berânik, *en-Nahvu'l-menhecî*, s. 104-105.

59 Abdurrahman b. Muhammed Kemaluddin el-Enbârî, *el-İnsâf fî mesâilî'l-hilâf beyne'n-nahviyyîn el-basriyyîn ve'l-kûfiyyîn*, y.y.: el-Mektebetu'l-Asriyye, 2003, I, 264.

60 Abdurrahman b. Ebî Bekr Celâluddîn es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fî Şerhi Cem'u'l-Cevâmi'* (nşr. Abdu'l-Hamîd Hendâvî), Mısır: el-Mektebetu't-Tevfikîyye, ts., II, 36.

61 el-Esterâbâdî, *Şerhu'l-Kâfiye*, I, 349.

62 İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufassal*, I, 328.

63 Berânik, *en-Nahvu'l-menhecî*, s. 106-108.

64 Berânik, *en-Nahvu'l-menhecî*, s. 109.

1.8. Kolaylaştırmaya Yönelik Diğer Çabaları

Muhammed Ahmed Berânik'in öğrencilere nahiv kuralları öğrenimi çerçevesindeki kolaylaştırma gayretlerinden biri de bazı ifade türlerinin öğretilmesi üzerinedir. Teaccüb, medih-zem, iğrâ, tahzîr ve ihtisâs gibi üslupların öğretiminde ifadenin aynının öğrenciye sunulması gerektiğini belirten Berânik, meseleyi şu şekilde açar:

“Bu üslupların her birinden düzgün bir cümle ortaya koyarız. Onun manasını anlar ve düzgün bir şekilde telaffuz ederiz. Öğrencilerden telaffuzda bizi taklit etmelerini ve çokça tekrar etmelerini isteriz. Sonra bu ifade tarzlarını (üslup) kullanacakları, telaffuz edecekleri ve telaffuzu tekrarlayacakları durumları onlara sunarız ki böylelikle dillerine düzgün bir şekilde yerleşsin. Bundan sonra hoca eğer üslupla ilgili tahliller yapmak isterse bu onun için kolay olur. Öğrenci için de bunu anlamak ve konuşurken, yazarken benzerini ortaya koymak kolaylaşır.”

Ahmed Berânik, bu yöntemle en kısa yoldan bu tür üslupların anlaşılması noktasındaki istenilen amaca öğrencinin ulaştığını ve bu üslupların her biriyle ilgili nahivcilerin tahlillerinden öğrencinin uzaklaştırıldığını ifade eder. O, bu üslupların nahvî tahlillerinin öğrenciye sunulmasıyla talebenin bunlarla kastedilen özel manayı anlamaktansa, ezberlediği, kendisiyle imtihan edildiği sonra unuttuğu i'râb vecihlerine yöneldiğini belirtir. Fakat Berânik ileri sürdüğü bu yöntemin takip edilmesiyle öğrenci bu ifade tarzlarını düzgün telaffuz edecek, anlayacak ve parçalarını doğru bir şekilde tahlil edecektir. Ayrıca öğrenciye bu üslupların öğrenilmesi ağır gelmeyeceği gibi onun için bu ifade tarzları zihninde daha kalıcı bir şekilde yer edecektir.

Mebnîler konusunu çalışmasının sonunda ele alan Ahmed Berânik, mebnî kelime türlerini saymış ardından bunları telaffuz eden kimsenin (mebnî olmaları sebebiyle) yanlış telaffuz etme durumu söz konusu olmadığı için bunların mebnî olduğunu veya binâ harekesinin feth, damm, kesr veya sükûn olduğunu ifade etmenin gereksiz olduğunu belirtir. Çünkü zaten i'râbdan maksat doğru telaffuzdur. Bu da i'râba ve tahlile yönelmeksizin gerçekleşmiştir.

Mebnî bir kelimeye tabi olan ifadenin i'râbının nasıl yapılacağına değinen Berânik, öğrenci metbu kelimenin cümledeki konumunu bilmediği takdirde zorlanabileceğine değinmiştir. Bu noktada cümle tahlilinin öneminden bahseden Berânik, bu duruma vurgu yapar. Berânik cümlenin unsurlarını ikiye ayırır: Rükün, mükmil. Cümlenin rükünleri müsned ve müsned ileyhtir. Berânik bunlar dışında cümlede bulunanların mükmil (tamamlayıcı) parça olduklarını söyler. Rükün ve mükmilin i'râbları bellidir. Bunlara tabi olanlar da i'râbta bunlara uyarlar. Eğer metbular mebnî ise sonları değişmez. Mebnî metbu rükün olur, kendisine tabi olan da mu'rab olursa o halde mebnî metbu, mu'rab varsayıp alacağı i'râbı tabiisi de alır.

Mebnî metbû cümlede mükmil olursa mu'rab varsayıp nasıl i'râbı yapılacaksa tabiisi de o şekilde i'râb yapılır⁶⁵.

Ahmed Berânik mebnî isimlerin i'râbı bahsinin ardından sonlarında çok fazla değişime uğramamaları açısından mebnîlere benzer bir konu olan ism-i maksûr ve ism-i mankûsun i'râbı konusuna değinir. Berânik önce maksûr ve mankûs kelimenin tanımını yapar. Maksûrun sonunda i'râb hareketinin görünmediğini mankûsun sonunda ise fetha hariç diğer i'râb hareketlerinin görünmediğini belirtir. Maksûr ve mankûs kelimelerin sonlarındaki i'râb alametinin zâhir olmamasının Arap nutkunun doğası gereği olduğunu ifade eden Berânik, bunlardan sonra gelen (tabi) kelimelerin ise metbulara uyarak aynı şekilde i'râb yapılması gerektiğini zikreder. Mısırlı Dilci, öğrenci için bu kelimelerin i'râbı hususunda sadece tabilerde bir sorun olabileceğini ifade eder. Ayrıca Berânik, Arap nutkunun doğası gereği bu kelimelerin sonlarına gelecek i'râb alametlerinin (mankûsun nasb halinde fetha hariç) telaffuzunun zor olduğunu bizzat derste öğretmenin öğrencilere pratik olarak göstermesinin önemine de vurgu yapar⁶⁶.

Sonuç

Nahiv kurallarının konmasından bir müddet sonra başlayan kuralların öğretilmesinin çeşitli nedenlerle zorlaştığına dair tartışmalar, günümüze kadar devam etmiştir. Başta nahvin temelini teşkil eden amiller nazariyesine yönelik eleştiriler olmak üzere, nahiv konularının hacminin ihtilaflar yüzünden genişlemesi ve sonuçta sadece dili kullanırken hatadan korunmayı amaçlayan öğrenci için içinden çıkılmaz bir hal alması gibi nedenlerle kolaylaştırma faaliyetleri 20. yy.'da Mısır'da yoğunlaşmıştır. Mısır'da bu konuya kafa yoran dilcilerden biri de Muhammed Ahmed Berânik'tir.

Tıpkı diğer bazı Arap dilcileri gibi 5. yy.'da Endülüs'te yaşamış İbn Madâ'nın görüşlerinden etkilendiği görülen Muhammed Ahmed Berânik, *en-Nahvu'l-Menhecî* isimli eseriyle nahiv öğretiminin kolaylaştırılmasına yönelik görüşlerini dile getirmiştir. Berânik nahiv öğretiminde hedef kitleyi uzman-öğrenci şeklinde ikiye ayırarak asıl alanı dil olmayan hatta dilci bile olsa başlangıç seviyesinde olan öğrenciye ihtilaflardan arındırılmış net kuralların verilmesi şeklinde bir metot takibini öngörür. Ahmed Berânik, ihtilaflardan arındırılmış bir nahiv tedrisatını dillendirdiği ikinci tür öğrenci grubu için öncelikle, uzmanlık seviyesindeki dilcilere derin tartışmaların öğretilmesinde sakınca görmez. O, nahiv kurallarının ihtilaflardan arındırılmasında yöntem olarak tamamen klasik nahvin ortadan kaldırılarak yeni bir Arap gramerinin ortaya konmasını değil mevcudun sadeleştirilip basitleştirilmesini benimser. Muhammed Ahmed Berânik eserinde yukarıda ifade ettiğimiz temel kriterlerini bazı nahiv konularına uygular. Bunlar maddeler halinde şu şekilde ifade edilebilir:

⁶⁵ Berânik, *en-Nahvu'l-menhecî*, s. 117.

⁶⁶ Berânik, *en-Nahvu'l-menhecî*, s. 118-119.

1- Fiil-fâil, mübtedâ-haber terimleri yerine müsned-müsned ileyh kullanılmalıdır. Bu şekilde birkaç nahiv bahsi tek bir başlık altında toplanabilir.

2- Fiile müstetir zamir takdiri yapılması gereksizdir. Zira fiil lafız ve vaz' itibariyle fâile delalet etmektedir. Ayrıca muttasıl ref zamirleri harf olarak görülmelidir.

3- İsimlerde i'râb alametlerinin her biri asıldır. İsimlerin i'râb alametleri şu şekildedir:

Ref halinde isimlerde i'râb alameti damme (zahir veya mukadder), tesniyede elif, cem-i müzekker-i sâlim ve beş isimde vavdır. Nasb halinde isimlerde i'râb alameti zahir veya mukadder fetha (i'râb alameti nasb halinde kesra olan cem-i müennes-i sâlim hariç), cem-i müzekker-i sâlimde kesra, müsennâ ve cem-i müzekker-i sâlimde ye, beş isimde eliftir. Cer halinde isimlerde zahir veya mukadder kesra (cer halinde i'râb alameti fetha olan gayr-ı musrarıf hariç), müsennâ, cem-i müzekker-i sâlim ve beş isimde ye'dir.

4- Câr-mecrûr ve zarflara muteallak takdirine gerek yoktur.

5- شَدًا، شَعًا، صَلًا، طَلًا، عَشًا، عَصًا، قَرًا، قَنَا، قَفًا، مَهًا dışındaki tüm ism-i maksûr kelimelerdeki elif tesniyede ye'ye dönüşür. İsm-i maksûr cem-i müzekker-i sâlim kalıbına sokulduğunda elif hafzedilir ve ondan önceki harfin harekesi de ona delalet etmesi bakımından fetha yapılır. İsm-i maksûr cem-i müennes-i sâlim kalıbına sokulduğunda yukarıdaki on kelime dışında tüm ism-i maksûrlarda elif, ye'ye dönüşür.

İsm-i memdûd'un sonundaki hemze, aslî, ye veya vavdan dönüşmüş, mülhak ve müenneslik alameti olmak üzere dört şekilde gelir. İsm-i memdûd, tesniye yapıldığında müenneslik için geldiği durum hariç diğerlerinde hemze aynen kalır. Müenneslik alameti olarak geldiği durumda ise tesniyede vava dönüşür. İsm-i memdûd sahih (kurallı) çoğul yapıldığında tesniyedeki kural aynen geçerlidir.

6-Cinsi nefyeden lâdan sonra gelen isim muzâf, şebîh bi'l-muzâf ve müfred diye ayrılmaksızın her durumda mansubtur.

7-Yeni başlayan öğrenciye, nidâ harfinden sonra gelen isim muzâf olduğunda nasb edileceğini, şebîh bi'l-muzâf ise yine nasb edileceğini, muzâf olmaksızın marife olduğunda ise tenvinsiz merfu olacağını öğretmek yeterlidir.

8- Mebnî kelime türlerinde yanlış telaffuz etme durumu söz konusu olmadığı için bunların mebnî olduğunu veya binâ harekesinin feth, damm, kesr veya sükun olduğunu ifade etmek gereksizdir. Çünkü zaten i'râbdan maksat doğru telaffuzdur. Bu da i'râba ve tahlile yönelmeksizin gerçekleşmiştir. Mebnî bir kelimeye tabi olan ifadenin i'râbının tespiti metbu kelimenin cümledeki konumu bilinmediği takdirde zor olur, bu noktada cümle tahlili önem kazanır.

Maksûr ve mankûs kelimelerin sonlarındaki i'râb alametinin zâhir olmaması Arap nutkunun doğası gereğidir. Bunlardan sonra gelen (tabi) kelimeler ise metbulara uyarak aynı şekilde i'râb yapılmalıdır.

Kaynakça

- Berânik, Muhammed Ahmed, *en-Nahvu'l-menhecî*, Kâhire: Matbaatü Lecneti'l-Beyânî'l-Arabî, ts.
- Bulut, Ali, "Sîbeveyh'in el-Kitâb'ında Ele Aldığı Bazı Nahiv Konuları, İşleme Yöntemi ve Koyduğu Kurallar", (Ondokuz Mayıs Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003).
- Dayf, Şevkî, "Teysîru'n-Nahv" (çev. Ali Bulut), *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 7/3 (2007), 211-229.
- Doğan, Yusuf, "Arap Gramerinde İlk Yenilikçilik Hareketleri Ve Etkileri", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 8/3 (2008), 183-213.
- Emced Kâmil 'Abdülkâdir, "ed-Delâletü fi'l-cümleti'l-fi'liyyeti ve'l-ismiyyeti beyne'l-Cürcânî ve ba'di'd-dârisîne'l-muhdesîn", *Mecelletü Âdâbi'l-Basra*, 62 (2013), 29-53.
- Enbârî, 'Abdurrahman b. Muhammed, *Nuzhetu'l-elibbâ fî tabakâti'l-udebâ* (nşr. İbrâhîm es-Sâmerrâî), Zerkâ: Mektebetu'l-Menâr, 1985.
- Enbârî, *el-İnsâf fî mesâili'l-hilâf beyne'n-nahviyyîn el-basriyyîn ve'l-kûfiyyîn*, y.y.: el-Mektebetu'l-Asriyye, 2003, I-II.
- Esterâbâdî, Radiyyüddîn Muhammed b. el-Hasen, *Şerhu'l-Kâfiye*, y.y., ts., I-IV.
- İbn 'Akîl, 'Abdullâh b. 'Abdurrahman, *Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfiyeti İbn Mâlik* (nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdu'l-Hamîd), Kahire: Dâru't-Turâs, 1980, I-IV.
- İbn Cinnî, *el-Hasâ'is* (nşr. Muhammed 'Ali Neccâr), Mısır: Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1952, I-IV.
- İbn Hişâm, Abdullah b. Yusuf, *Muğni'l-lebîb an kutubi'l-e'ârîb* (nşr. Mâzin el-Mubarek-Muhammed Ali Hamdullah), Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1985.
- İbn Kuteybe, *Uyûnu'l-ahbâr*, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, ts., I-IV.
- İbn Madâ, Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. 'Abdurrahman, *er-Reddu 'ale'n-nuhât* (nşr. Şevkî Dayf), Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 1988.
- İbn Ya'îş, Ya'îş b. Ali, *Şerhu'l-Mufassal* (nşr. İmîl Bedî' Ya'kûb), Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 2001, II-VI.
- İbrâhîm Mustafa, *İhyâu'n-nahv*, Kâhire, 1992.
- Lugavî, Ebu't-Tayyib, *Merâtibu'n-nahviyyîn* (nşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm), Kahire: Mektebetu'n-Nehda, 1955.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, Şahîhü Müslim, Beyrût: Dâru'l-kütübü'lilmiyye, 2011, I, 74.
- Sekkâkî, Yûsuf b. Ebî Bekir, *Miftâhu'l-ulûm*, Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1987.
- Sîbeveyhi, Ebû Bişr Amr b. Osmân, *el-Kitâb* (nşr. Abdu's-Selâm Hârûn), Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1408/1988, I-IV.
- Sîrâfî, Hasan b. Abdullah, *Ahbâru'n-nahviyyîn el-basriyyîn* (nşr. Muhammed 'Abdu'l-Mun'im el-Hafâcî-Tâhâ Muhammed ez-Zeynî), Mısır: Mektebetu ve Matba'atu Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdih, 1955.
- Suheyâmât, Yusuf Hasen, "Hareketu teysîri'n-nahvi'l-'arabî fî cuhûdi'l-bâhisîne'l-mısriyyîn fî'l-'asri'l-hadîs", (doktora tezi, Ürdün Üniversitesi Yüksek Araştırmalar Akademisi, 2004).
- Suyûtî 'Abdurrahman b. Ebî Bekr Celâluddîn, *Hem'u'l-hevâmi' fî Şerhi Cem'u'l-Cevâmi'* (nşr. Abdu'l-Hamîd Hendâvî), Mısır: el-Mektebetu't-Tevfikîyye, ts., I-III.

Şen, Ahmet, "Ebu'l-'Abbâs El-Müberred'in El-Muktedab Adlı Eserinde Nahiv İlmine Ait Görüşleri", (doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016).

Zubeydî, Muhammed b. el-Hasan, *Tabakâtu'n-nahviyyîn ve'l-luġaviyyîn* (nşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm), Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 1392/1983.